

Архівні раритети

Національного художнього музею України

Лариса Амеліна

У 110-у річницю Національного художнього музею України (НХМУ) слухно ще раз звернутись до його фондів, що є одними з найбільших художніх зібрань в Україні. Окрім основних образотворчих матеріалів, а це твори іконопису, живопису, скульптури і графіки, до яких в першу чергу звертаються дослідники та шанувальники вітчизняного мистецтва, також існує документально-архівний фонд. Його матеріали менш відомі широкому загалу, але жоден серйозний науковець не може їх обминути, адже документи є важливим джерелом для вивчення біографії та творчості митця, дають уявлення про художнє життя й мис-

тецькі події. Маємо понад 8 тисяч одиниць зберігання: рукописні та письмові оригінали, фотографії, рисунки, друківані матеріали тощо. Музейний архів художників охоплює 1678–2008 роки.

Переважна більшість матеріалів зберігається у фондах особового походження, коли фондоутворювачами виступають окремі художники, власне, це їхні архіви. Наразі раритетні

Герб Нарбутів і його опис. 1787 р. Із "Acta Narbutorum". Том 1, сторінка 61 (З архіву художника Георгія Нарбута).

документи містяться у фондах відомих українських художників XIX–XX століть, таких як М. Бойчук, К. Костанді, Л. Крамаренко, А. Маневич, О. Мурашко, М. Мурашко, Г. Нарбут, О. Павленко, А. Петрицький, М. Пимоненко, О. Сахновська, С. Світославський, К. Трутовський, О. Хвостенко-Хвостов, М. Яровий та ін. Ці матеріали передані до музею їхніми нащадками. Вони включають рукописи, спогади, статті, щоденники, особисті документи, епістолярну спадщину, фотографії, матеріали щодо творчості, виставок тощо, інколи оригінальні роботи.

Найдавнішим документом музею є лист 1678 р. ніжинського

Титул альбому до 10-ліття Київської рисувальної школи М. Мурашка з фото-портретом І. Терещенка. Акварельний малюнок Є. Вжеща. 1885 р. (З архіву художника Михайла Ярового).

Рада Київської рисувальної школи: М. Мурашко, Х. Платонов, І. Селезньов, М. Пимоненко, П. Натансон, В. Фабріціус. Фото кін. XIX ст. (З архіву Миколи Мурашка).

М. Мурашко, І. Репін та А. Прахов. 1880-і рр. (Фото з архіву Миколи Мурашка).

Микола Пимоненко під час роботи над картиною "Біля криниці". 1909 р. (Фото з архіву М. Пимоненка).

полковника Я. М. Жураховського до козака Мойсея Нарбута із сімейного архіву Георгія Нарбута, видатного українського графіка. До речі, в цих "Актах Нарбутових" є Універсал, власноруч підписаний Іваном Мазепою. Взагалі, треба подякувати Федору Ернсту, відомому мистецтвознавцю, завідувачу музею, який після смерті Георгія Нарбута зібрав усі матеріали і влаштував у 1926 р. велику виставку його творів у залах музею. За фотографіями цієї посмертної експозиції можна скласти уявлення про ті роботи графіка, які не збереглися.

Комплектування особових архівів художників припадає на післявоєнний період, коли Київський державний музей українського мистецтва (нині НХМУ) став центральним художнім музеєм. Увійшло в традицію за рахунок виставкової та наукової діяльності комплектувати фонди, і завдяки науковцям музею, в тому числі відомим мистецтвознавцям Л. Міляєвій, Л. Членовій, Д. Горбачову маємо документи, на базі яких стало можливим видання ґрунтовних мистецтвознавчих праць, монографій та альбомів.

Багатющий матеріал містить фонд Миколи Івановича Мурашка, художника-педагога, засновника Київської рисувальної школи. Це – щоденники, рукописи статей і лекцій, документи щодо діяльності школи та її учнів, фотографії, рисунки тощо. Рисувальна школа на чолі з М. Мурашком сприяла розвитку національної школи реалістичного живопису, а її учні стали відомими художниками, серед яких були навіть Казимир Малевич та Михайло Врубель. Велике значення мають три щоденника Мурашка за період 1866-1909 рр., частина одного з них була опублікована автором статті (часопис "Студії

мистецтвознавчі". Число 1, 2008). В них не тільки факти особистого життя і творчості художника, але й роздуми про сучасне йому мистецтво та окремих митців, події із художнього життя Києва, виставки тощо.

У музеї зберігається також великий архів племінника Миколи Мурашка, визначного українського живописця Олександра Мурашка. Біографічні матеріали, листування, документи щодо його педагогічної практики, зокрема, в Українській академії мистецтв і виставкової діяльності за кордоном, дають повне уявлення про місце корифея вітчизняного живопису в європейській культурі. Відомо, що він брав активну участь у численних виставках в Росії, Німеччині, Італії та Франції, і його картини скрізь одержували високу оцінку, що засвідчує диплом про відзнаку золотою медаллю картини "Карусель" на Міжнародній виставці 1903 року в Мюнхені. На жаль, місцезнаходження твору від післявоєнного часу залишається невідомим. Інша картина художника "На терасі", яка дотепер також не знайдена, в

Диплом художника Сергія Світославського про участь у Всесвітній виставці в Парижі 1900 р. (З архіву С. Світославського).

Екслібрис Карла Болсуновського. Автор С. Яремич (З архіву Є. Кузьміна).

Фотографія Василя Тарновського. 1860 р. З дарчим написом І. Д. Крачковському. (З архіву музею).

пейзажиста Сергія Світославського є документи, які засвідчують негативне ставлення до нього пролетарської влади (найвірогідніше, завдяки його дворянському походженню). Навіть знаний представник авангарду Казимир Малевич в одному із своїх листів до Л. Крамаренка, де зустрічається багато українських слів та висловів, зазначав, що знедолений старий Світославський в 1930 р. вимушений був торгувати хронном. Між тим, саме Світославського Павло Третяков назвав першим серед українських художників і за дуже високу ціну купував у нього картини для власної галереї (у майбутньому – "Третяковська галерея"). Листи П. Третякова, які зберігаються в музеї, є доказом теплих стосунків, що склалися між знаним колекціонером і художником.

Д. Крайнев, О. Шовкуненко. Учні Кириака Костанді продовжували його реалістичні традиції, брали участь у виставках Південноросійського товариства передвижників. У фонді є матеріали про увічнення пам'яті К. Костанді.

Неабияку цінність складають фотографії, які доносять до нас зовнішній вигляд художника, портрети його близьких і друзів, вигляд місцевості, зображення його творів і таке інше. В цьому плані можемо пи-

шатися значним фотозібранням, адже серед раритетних маємо не тільки фотографії художників, але й інших видатних українців: В. Тарновського, М. Коцюбинського, А. Прахова, М. Біляшівського, П. Тичини тощо.

Гордістю музею є один із найбільших його фондів – "Колекція фотографій та репродукцій, зібраних М. Ф. Біляшівським та Д. В. Щербаківським" (спочатку зберігалися в бібліотеці музею). Перший директор музею та завідувач відділу, обидва справжні вчені, фотографували все, що стосувалось старожитностей та мистецтва. Тут є матеріали етнографічних експедицій з різних регіонів України,

перлини музейних колекцій ■

Бесарабський ринок з торговими рядами.
Фото поч. ХХ ст. (З архіву М. Біляшівського,
Д. Щербаківського).

Біла фортепіано — художник Б. Яновський.
На другому плані — С. Яремич (Фотографія
з архіву Є. Кузьміна).

Краєвид Києва з Володимирським спуском.
Фото 1870-х рр. (З архіву М. Біляшівського,
Д. Щербаківського).

унікальні фотографії Києва кін. ХІХ—поч. ХХ століття.

Крім того, архівні фонди зберігають матеріали від Є. Кузьміна, К. Широцького, В. Щавинського та інших дослідників вітчизняної культурної спадщини.

Останнім часом музейний архівний фонд поповнюється документами художників із діаспори, і цей процес, скоріше за все, продовжиться, адже з-за кордону повертаються на батьківщину твори вимушених емігрантів — це стосується О. Грищенка, Л. Морозової, Лео Мола.

Безперечно, як картина без глядача, так і документи без дослідника не мають сенсу. Окремою темою статті може стати використання архівних матеріалів у наукових дослідженнях, а також їх експонування на виставках. Науковці, серед яких колишні й нинішні співробітники музею, завжди спиралися в своїх працях на архівні джерела. Однак не можна не торкну-

тися існуючої у наукових розвідках проблеми — деякої прихованості архівного джерела. Далеко не завжди оприлюднюється місцезнаходження того чи іншого опублікованого матеріалу. Думається, що це не на користь науковому рівню дослідження. Тут можна навести приклади і факти, які стосуються використання музейного архіву. Так, під час реконструкції архітектурних пам'яток, коли нічого не відомо про первісний вигляд екстер'єру чи інтер'єру будівлі, спираються на старі, унікальні за значенням, фотографії. На жаль, про те, що царські врата Михайлівського і Софіївського соборів реконструйовано з використанням музейних раритетних фотографій, майже нікому не відомо. Однак успішний результат не виключає наукової етики, і прикро констатувати, що в нашому соціумі музеям, архівам, бібліотекам, подекуди

відводиться роль анонімного обслуговування. Але світова практика демонструє зовсім інший підхід до архівних документів: їм надається величезне, іноді першорядне, значення як джерелам безцінної інформації.

